

Državni izpitni center

SPOMLADANSKI ROK

SOCIOLOGIJA

NAVODILA ZA OCENJEVANJE

Sobota, 11. junij 2005

SPLOŠNA MATURA

IZPITNA POLA 1**ESEJSKA VPRAŠANJA (splošna ocenjevalna shema)**

-
- 0–5 ni razviden sociološki uvid v problem; navaja nekaj ugotovitev, dejstev, informacij, ki niti niso toliko pomembni za analizo, razlago ali razpravo o problemu;
-
- 6–9 delno opredeli problem; navaja nekaj dejstev, ugotovitev in informacij ter na njihovi osnovi delno že oblikuje sklepe, pomembne za analizo problema;
-
- 10–13 opredeli problem; navaja dejstva, ugotovitve, informacije; na osnovi navedenih podatkov oblikuje sklepe, pomembne za analizo problema, in jih že delno argumentira;
-
- 14–17 jasno opredeli problem; navaja ugotovitve, dejstva, informacije; na njihovi osnovi oblikuje sklepe in jih argumentira glede na poznavanje sociološke problematike; v argumentacijo vključuje sociološko terminologijo in kaže poznavanje za analizo problema bistvenih socioloških teorij;
-
- 18–20 jasno opredeli problem; navaja podatke, informacije, dejstva; te med seboj povezuje, oblikuje sklepe in jih celovito argumentira; v argumentaciji izkazuje poznavanje sociološke terminologije in za analizo problema pogloblitnih teorij; ugotovitve širše povezuje; navaja tudi izvirne poglede na problematiko.
-

Ocenjevalec upošteva tudi jezikovno oblikovanost besedila. Če meni, da problem ni predstavljen jezikovno ustrezno, lahko zmanjša skupni seštevek za največ 5 točk.

IZPITNA POLA 1**DODATNA NAVODILA ZA OCENJEVANJE ESEJSKIH ODGOVOROV****1. Razpravljajte o procesih spreminjanja kultur in vlogi etnocentrizma v njih.**

Kandidati/kandidatke morajo za najvišje število točk (18–20) v odgovoru:

- ugotoviti, da se kulture spreminjajo z (notranjimi) inovacijami in z medsebojnim vplivanjem različnih kultur;
- opredeliti nekaj različnih stikov med kulturami in njihove posledice (npr. etnocid, multikulturalizem, interkulturalizem, difuzija kulture, njena smer itd.);
- opredeliti etnocentrizem;
- ugotoviti, da so med spreminjanjem kulture in etnocentrizmom različni možni odnosi, in razpravljati vsaj o enem izmed naslednjih vidikov:
 - v sodobnih družbah so stiki med kulturami intenzivni, možne posledice so vse manj etnocentrizma (kulturni relativizem), manj kulturnih konfliktov, interkulturalizem;
 - nastajanje globalne kulture pomeni konec etnocentrizma in interkulturalizma, globalizacija zabriše kulturne razlike;
 - stiki med kulturami lahko krepijo predsodke, konflikte in težnje h kulturnemu zapiranju, »spopad civilizacij«, poskuse etnocida.

Če kandidati/kandidatke v svojih odgovorih ne povežejo eksplicitno etnocentrizma s spreminjanjem kultur, lahko dobijo največ 15 točk.

2. Analizirajte družbene položaje/statuse in njihovo označevanje v sodobnih družbah.

Kandidati/kandidatke morajo za najvišje število točk (18–20) vključiti v analizo:

- opredelitev družbenih položajev,
- dejavnike oziroma določnice položaja (statusa),
- razmerje med vplivi dejavnikov pripisanega in pridobljenega statusa,
- opredelitev in funkcije položajnih znakov (statusnih simbolov),
- primere različnih statusnih simbolov,
- njihovo spreminjanje skozi čas in med različnimi kulturami.

Če kandidati/kandidatke v odgovor ne vključujejo analize statusnih simbolov, lahko dobijo največ 10 točk.

3. »V sociologiji z družino označujemo vsaj dvogeneracijsko skupnost kot obliko vsakdanjega življenja, v kateri je udeležen vsaj en starš in vsaj en (odvisen, nedoleten) otrok.«

(Rener, T. (1993): »Politika materinjenja ali Father Knows Best: for Him the Play, for Her the Rest«, ČKZ, št. 162–163, str. 15)

Razpravljajte o pluralizaciji oblik družinskih skupnosti v modernih družbah in o različnih teoretskih pogledih nanjo.

Kandidati/kandidatke morajo za najvišje število točk (18–20) v odgovoru:

- opredeliti družino;
- predstaviti različne oblike družinskih skupnosti, ki se pojavljajo v modernih družbah (poleg jedrnih družin z obema staršema še enostarševske družine, reorganizirane družine itd.) in vzroke za pluralizacijo;
- predstaviti dva različna teoretska pogleda na vlogo in pomen družine v modernih družbah (npr. Parsonsovo razlago male jedrne družine z delitvijo na moške in ženske vloge kot najbolj primerne oblike družine v modernih družbah, ki je funkcionalna pri opravljanju primarne socializacije in čustveni stabilizaciji odraslih, ter feministične kritike neenake delitve moči v družinah itd.) ali
- razpravljati o ti. teoriji krize družine in ugovorih zoper njo.

Če kandidati/kandidatke v odgovor ne vključujejo niti teoretskih pogledov na vlogo in pomen družine niti razprave o krizi družine, lahko dobijo največ 10 točk.

4. Primerjajte značilnosti dela v predindustrijskih, industrijskih in postindustrijskih družbah.

Kandidati/kandidatke morajo v odgovoru:

- opredeliti delo,
- ugotoviti, da je bilo delo v predindustrijskih družbah neločljivo povezano z domačim družinskim življenjem, vezano je bilo na enostavno tehnologijo, prevladovalo je delo v primarnem sektorju,
- v industrijski družbi delo postane zaposlitev, s čimer se tudi prostorsko in časovno loči od prostega časa in družinskega življenja, v ospredje stopi delo v sekundarnem sektorju, delo je vezano na nove tehnologije (mehanizacija, kasneje avtomatizacija), kar vpliva na doživljanje dela (alienacija, bifurkacija delovne sile itd.),
- v postindustrijski družbi se pojavljajo novi načini dela in zaposlovanja, novi poklici in profesije, širi se storitveni sektor, z uvajanjem informacijske tehnologije nastajajo možnosti ponovne združitve doma in delovnega mesta
- itd.

Kandidati/kandidatke morajo za najvišje število točk (18–20) v odgovoru jasno izpostaviti merila (kriterije) primerjave (npr. primerjati značilnosti dela glede na odnos med delom in prostim časom, glede na vrsto tehnologije, glede na zahtevnost dela in usposobljenost delovne sile, glede na sektor, v katerem je največji delež delovne sile itd.).

5. Razpravljajte o ekološki problematiki tako z vidika kapitala kot tudi zagovornikov neokrnjene narave.

Kandidati/kandidatke morajo za najvišje število točk (18–20) v svojem odgovoru:

- predstaviti konflikt med sociotehnosfero in ekosfero ter navesti vzroke za onesnaženost Zemlje (zahteve po vedno večji proizvodnji, razvoj gospodarskih panog, npr. turizma, in v zvezi s tem izčrpavanje naravnih virov, uporaba umetnih gnojil, spreminjanje življenjskih območij itd.),
- predstaviti konflikte zaradi različnih interesov (interes kapitala po oplajanju in interesi okoljevarstvenikov),
- navesti znana opozorila znanstvenikov različnih strok, ki ob različnih priložnostih navajajajo škodljive učinke človeškega početja,
- razpravljati o možnem reševanju problema (spremembe tehnologije v podjetjih, ukrepi lokalnih skupnosti, pravna regulacija držav itd.)
- itd.

IZPITNA POLA 2**1. ODKLONSKOST IN DRUŽBENI NADZOR**

1. *Ali bi »dekriminalizacija uporabnikov marihuane« (vir A) pomenila, da bi uživanje te droge prenehalo biti odklonsko (deviantno) dejanje? Utemeljite svoj odgovor. (3 točke)*

Ne (1 točka).

Kandidati/kandidatke v svoji utemeljitvi **razlikujejo med kršenjem formalnih in neformalnih norm.** (2 točki).

2. *Navedite še tri nosilce družbenega nadzora, ki poleg policije in sodstva sodelujejo pri uveljavljanju formalnih sankcij v modernih družbah, in kratko pojasnite značilnosti njihovega delovanja. (3 točke)*

Centri za socialno delo, psihiatrične ustanove, strokovnjaki, zapori, inšpekcije, šola (po 0,5 točke za vsako ustrezno navedbo, skupaj največ 1,5 točke). Kandidati/kandidatke dobijo za pojasnitev značilnosti njihovega delovanja (preventivno delo, svetovanje, resocializacija itd.) še 1,5 točke.

3. *Kateri pozitivni družbeni funkciji pripisuje E. Durkheim (vir B) odklonskosti? Podrobneje pojasnite eno od njih. (3,5 točke)*

Odklonskost je **vir družbenih sprememb, sankcije utrjujejo konformnost** (po 1 točko za vsako navedbo, skupaj 2 točki). Kandidati/kandidatke dobijo za pojasnilo ene od funkcij še 1,5 točke.

4. *Vir C kaže, da vse vrste kriminala niso izpostavljene enako strogemu formalnemu nadzoru. Pojasnite, zakaj je kriminal belih ovratnikov manj formalno nadzorovan od kriminala nižjih družbenih slojev. (3 točke)*

Manj policijskega in sodnega nadzora; pogosto gre za dejanja, ki jih je **teže opredeliti kot kriminalna; družbena moč** storilcev itd. (po 1 točka za vsako pojasnitev, skupaj 3 točke).

5. *Pojasnite razlike med primarno in sekundarno odklonskostjo. Katera teorija odklonskosti poudarja to razlikovanje? (3 točke)*

Primarna odklonskost je kršitev norm, ki **ni odkrita** in označena kot odklonsko vedenje (1 točka), **sekundarna odklonskost** pa je **posledica** predhodne oznake (1 točka). Zaradi različnih družbenih razlogov (npr. družbene moči storilcev) ni vsaka kršitev norm označena kot odklonskost (0,5 točke). To razlikovanje poudarja **teorija označevanja** (etiketiranja) (0,5 točke).

6. *Kako R. Merton s svojo teorijo strukturne napetosti pojasnjuje odklonskost pripadnikov nižjih družbenih slojev? Navedite in kratko pojasnite enega izmed modelov odklonskega ravnanja po Mertonu. (2 točki)*

Pripadniki nižjih družbenih slojev **ne morejo** doseči **splošno sprejetih ciljev** oziroma vrednot (uspeha) **z družbeno dopustnimi sredstvi** (legalno) (1 točka). Kandidati/kandidatke lahko navedejo enega izmed naslednjih modelov:

- cilje poskušajo doseči z uporabo **nelegalnih sredstev** (0,5 točke), kar Merton imenuje **inovatorstvo** (0,5 točke), ali
- cilje **opustijo** (0,5 točke) (**ubežništvo**) (0,5 točke) ali
- prizadevajo si uveljaviti **nove** norme in vrednote (0,5 točke), kar Merton imenuje **uporništvo** (0,5 točke).

2. DRUŽBENA NEENAKOST IN GIBLJIVOST

1. *Pojasnite pojma družbena neenakost in družbena slojevitost ter razmerje med njima. Pomagajte si z virom A. (3 točke)*

Družbena neenakost pomeni, da imajo ljudje **različne družbene statuse** oziroma različne možnosti dostopa do družbenih dobrin in različno količino družbenih dobrin (bogastvo, ugled, moč). (1 točka)

Družbena slojevitost pomeni **neenakost** med družbenimi skupinami oziroma **sloji**, ti so hierarhično rangirani (1 točka). Sloje oblikujejo ljudje s podobnim ali enakim statusom. Družbena slojevitost je torej ena od oblik družbene neenakosti, ki se nanaša na družbene sloje. (1 točka)

2. *Pojasnite značilnosti družbene slojevitosti v modernih družbah. (4 točke)*

Za moderne družbe je značilno:

- **odprt** sistem družbene slojevitosti,
- družbeni status je **pridobljen**,
- meje med razredi so **zabrisane**,
- povečan delež pripadnikov **srednjega razreda**,
- možne so različne oblike **mobiliteti**,
- podlaga za razvrščanje ljudi v razrede so **neosebni tržni odnosi** oziroma ekonomska prisila.

Kandidati/kandidatke dobijo za vsako ustrezno vključeno in pojasnjeno značilnost po 1 točko, skupaj 4 točke.

3. *Katera teoretska razlaga družbene slojevitosti je predstavljena v viru B? (1 točka)*

V viru B je predstavljena **funkcionalistična** razlaga družbene slojevitosti (1 točka).

4. *Kratko razložite teorijo o družbeni slojevitosti, ki ste jo prepoznali v viru B. (3 točke)*

Funkcionalizem trdi, da je družbena slojevitost univerzalen, nujen, koristen pojav za delovanje družbe (1 točka), saj razporeja ljudi v družbeno strukturo tako, da najpomembnejše družbene vloge opravljajo **najsposobnejši** ljudje, zato jim pripadajo višje nagrade (1 točka).

To je **motivacija** za ljudi, da si pridobijo kvalifikacije in znanje in da svoje delo opravljajo v skladu s položajem (1 točka).

5. *Navedite in kratko razložite eno od teoretskih razlag družbene slojevitosti, ki nasprotuje razlagi, predstavljeni v viru B. (3 točke)*

Kandidati/kandidatke lahko pojasnijo kritiko funkcionalistične teorije družbene slojevitosti z vidika:

- **konfliktne teorije** (Marx): družbena slojevitost je posledica **zasebne lastnine** proizvodnih sredstev in **izkoriščanja v proizvodnem procesu**, neenakost v tem procesu pa se kaže tudi na drugih področjih družbenega življenja. V odgovor lahko vključijo tudi kak drug vidik kritike te teorije;
- **Webrove teorije družbene slojevitosti**: družbena slojevitost je **kompleksen družbeni pojav**, upoštevati je treba **ekonomsko** (razredi), **statusno** (statusne skupine) in **politično** ureditev (stranke);
- **teorije R. Dahrendorfa**: družbena slojevitost je odvisna od **neenake količine družbene moči**, bistveni so odnosi med **vladajočimi** in **podrejenimi**, družbeni razredi se oblikujejo na podlagi enake količine legitimne oblasti.

Kandidati/kandidatke dobijo za navedbo in kratko razlago ene od navedenih teorij 3 točke, za pomanjkljivo razlago pa ustrezno manj.

6. *S katero metodo merjenja družbene neenakosti so bili zbrani podatki v viru C? (1 točka)*

Podatki v viru C so bili zbrani s **subjektivno** metodo merjenja družbene neenakosti (1 točka).

7. *Navedite še dve drugi metodi merjenja družbene neenakosti in eno kratko pojasnite. (2,5 točke)*

Drugi dve metodi merjenja družbene neenakosti sta še **objektivna** (0,5 točke) in **reputacijska** (0,5 točke).

Kandidati/kandidatke dobijo za ustrezno razlago ene od navedenih metod še 1,5 točke.

3. ŠOLA

1. *Kdaj je bilo zagotovljeno »formalno izobraževanje za množice«? Pomagajte si z virom A. (1 točka)*

19. stoletje (lahko tudi konec **18. stoletja**) (1 točka). Če navedejo samo 18. stoletje, dobijo 0,5 točke.

2. *Razložite, kateri družbeni procesi so vplivali na to. (4 točke)*

Kandidati/kandidatke razložijo uveljavljanje formalnega izobraževanja za množice s procesi **modernizacije** (1 točka), pri čemer v odgovor vključijo in ustrezno pojasnijo (vsaj) tri izmed naslednjih vidikov/razsežnosti modernizacije: **industrializacijo**, **urbanizacijo**, **demokratizacijo**, **oblikovanje nacionalnih držav**. Za vsak vključen in ustrezno pojasnjen vidik dobijo po 1 točko, skupaj največ 3 točke.

3. *Katera funkcija šole je izpostavljena v viru B in katera teoretska perspektiva v sociologiji jo poudarja? (1,5 točke)*

Integracijska funkcija (1 točka); **funkcionalizem** (0,5 točke).

4. *Kateri dve funkciji šole sta še pomembni z vidika omenjene perspektive? Navedite ju in razložite. (4 točke)*

Pomembni sta še naslednji funkciji:

- **socializacijska** (šola kot dejavnik socializacije) in
- šola kot institucija, ki omogoča **razporejanje** posameznikov/posameznic na **različno zahtevne družbene položaje** v skladu z njihovimi **sposobnostmi** (uveljavljanje načela meritokracije).

Kandidati/kandidatke dobijo za navedbo funkcij po 0,5 točke (skupaj 1 točko), za razlago pa še po 1,5 točke (skupaj 3 točke).

5. *Razložite, kako lahko šola vpliva na družbeno neenakost. Pomagajte si z virom C. (3 točke)*

Sklepati je mogoče, da se skozi šolanje **reproducira** družbena neenakost (1 točka), saj **slojevska pripadnost** vpliva na **izbiro izobraževalne poti**, **poklicno prihodnost** itd. (1 točka). Skozi šolski sistem se reproducira tudi **spolna neenakost** (1 točka).

6. *Navedite in pojasnite enega izmed dejavnikov, ki vplivajo na različnost šolskih poti pripadnikov/pripadnic različnih slojev. (2 točki)*

Kandidati/kandidatke lahko razložijo omenjeni pojav:

- s **subkulturnimi razlikami** med posameznimi sloji (npr. z Bernsteinovim razlikovanjem govornih obrazcev različnih družbenih slojev, ki naj bi vplivali tudi na šolski uspeh);
- s konceptom **kulturnega kapitala**;
- z **vrednotami družbenega okolja**, predvsem družine;
- s **prikritim učnim načrtom**;
- itd.

Za ustrezno razlago enega izmed dejavnikov dobijo 2 točki, sicer ustrezno manj.

7. *Razložite, kaj je »prikriti učni načrt«, ki ga omenja vir C. (2 točki)*

Celoten sklop uveljavljanja nekih vrednot, norm, vzorcev vedenja, ki **niso neposredno predpisani in določeni**, zaznati pa jih je mogoče v odzivih učiteljev in učencev, v komunikaciji med njimi, v sistemih nagrajevanja in kaznovanja itd.

Kandidati/kandidatke dobijo za ustrezno razlago 2 točki, sicer ustrezno manj.

4. ETNIJA, NAROD NACIJA

1. *Navedite in razložite vpliv dveh dejavnikov na oblikovanje modernih evropskih narodov (kot določene stopnje v razvoju etničnih skupin). (4 točke)*

Kandidati/kandidatke lahko navedejo in razložijo dva izmed naslednjih dejavnikov:

- **gospodarske** procese: gre za razvoj kapitalizma, ki je z uveljavljanjem enotnega trga pripomogel k oblikovanju narodne identitete ter uveljavljanju skupnih gospodarskih interesov in ciljev;
- **politične** dejavnike: ti so povezani s političnimi spremembami, ki so posledica meščanskih revolucij;
- **kulturne** dejavnike: oblikovanje enotnega (knjižnega) jezika, k čemur je precej pripomogla reformacija, dostopnost besedil pa je omogočil izum tiska.

Kandidati/kandidatke dobijo za vsak ustrezen naveden dejavnik po 0,5 točke (skupaj 1 točko), za ustrezen razlago pa še po 1,5 točke (skupaj 3 točke).

2. *Opišite dva različna načina oblikovanja nacionalnih držav v Evropi in ju ponazorite s po dvema konkretnima primeroma. (4 točke)*

Kandidati/kandidatke lahko opišejo dva izmed naslednjih načinov:

- proces **hkratnega nastajanja naroda in nacije** (tudi ti. zahodni način); primeri: Velika Britanija, Španija, Francija itd.;
- proces nastajanja nacij, pri katerem se **najprej oblikuje narodna identiteta** in šele **kasneje vzpostavi nacionalna država** (vzhodni ali etnični način); primeri: Nemčija, Italija (združitve);
- k prejšnjemu načinu sodi tudi **razpad večnarodnih držav** po prvi svetovni vojni; primeri: razpad Avstro-Ogrske in Otomanskega imperija ter nastanek nekaterih nacij (Češka, Madžarska itd.);
- vzpostavljanje nacij v začetku **devetdesetih let 20. stoletja**, kar je bilo povezano z **zlomom socializma** (razpad Jugoslavije, Sovjetske zveze, Češkoslovaške).

Kandidati/kandidatke dobijo za ustrezen opis vsakega načina po 1 točko (skupaj 2 točki), za ponazoritev z ustreznima primeroma pa še po 1 točko (skupaj 2 točki).

3. *V katerem pomenu je uporabljen pojem »nacionalizem« v viru B? Opišite dve njegovi značilnosti. (3,5 točke)*

V pomenu **negativnega nacionalizma** (0,5 točke), za katerega je značilno naslednje:

- povezan je z **etnocentrizmom**, torej s povečevanjem lastnega naroda in njegove kulture ter omalovaževanjem drugih narodov;
- je **agresiven** do pripadnikov drugih narodov, kar lahko povzroči **etnocid** in **genocid**; kaže se tudi v obliki rasizma, ksenofobije itd.;
- v **ospredje postavlja narodno/nacionalno identiteto**: posameznik je najprej in predvsem pripadnik naroda/nacije, vse druge identitete so nepomembne.

Kandidati/kandidatke dobijo za ustrezen opis vsake značilnosti po 1,5 točke (skupaj 3 točke) ali manj za pomanjkljiv opis.

4. *Kako bi še lahko imenovali tisto, kar je v viru B označeno kot narodna identiteta? (1 točka)*

Positivni nacionalizem, lahko tudi **patriotizem** (1 točka). Za odgovor narodna zavest, zavednost dobijo 0,5 točke.

5. *Imenujte pojav, o katerem govori vir C, in ga kratko pojasnite. (2 točki)*

Vir C govori o **genocidu** (1 točka); gre za **fizično uničenje** pripadnikov neke etnične skupine (1 točka).

6. *Pojasnite še dva družbena pojava, ki so jima izpostavljene etnične manjšine. (3 točke)*

Kandidati/kandidatke pojasnijo dva izmed naslednjih pojavov:

- **etnična stratifikacija**: hierarhična razporeditev etničnih skupin v neki državi;
- **etnična segregacija**: prostorska ločenost etničnih skupin;
- **etnična distanca**: pripadniki različno rangiranih etničnih skupin med seboj ne komunicirajo oziroma ne vzpostavljajo ne neformalnih ne formalnih odnosov itd.;
- **etnocid**: kulturno uničenje etnične skupine;
- **asimilacija**: prevzemanje kulture etnične večine,
- **rasizem,**
- **etnična diskriminacija**
- itd.

Kandidati/kandidatke dobijo za pojasnitev pojava po 1,5 točke (skupaj 3 točke).